

Vojko Strahovnik

***Ontologija* Frana Kovačiča: O resnici, dobrem in lepem**

Povzetek: Prispevek se ukvarja z ontološko mislijo slovenskega neotomističnega filozofa Frana Kovačiča (1867–1939), kot je ta prisotna v njegovem učbeniškem prikazu te tematike z naslovom *Občna metafizika ali ontologija* (1905). Začenja z nekaj splošnimi mislimi o delu Frana Kovačiča in njegovem pomenu za slovensko filozofijo, znanost in kulturo. Sledi predstavitev vsebine omenjene knjige, ki je razdeljena na pet glavnih delov: v prvem delu knjiga govori o bivajočem nasploh; drugi del obravnava presežne lastnosti bivajočega; tretji del je namenjen popolnostim bivajočega; v četrtem delu je predstavljen nauk o kategorijah kot najvišjih rodovih bivajočega; zadnji del pa je namenjen vzročnosti. Ob koncu je posebej in podrobneje obravnavana tema ontoloških problemov, vezanih na pojme resnice, dobrega in lepega.

Gljučne besede: Fran Kovačič, ontologija, bivajoče, kategorije, vzročnost, resnica, dobro, lepo.

*Abstract: **The Ontology of Fran Kovačič: the True, the Good and the Beautiful***

The paper presents the ontological thought of the Slovenian neo-thomistic philosopher Fran Kovačič (1867–1939) as it is shown in his ontological textbook entitled *General Metaphysics or Ontology* (1905). First, there are some general remarks on the importance of Kovačič's work for Slovenian philosophy, science and culture. Then the paper deals with the main ideas and the contents of said book consisting of five main parts treating the concept of being in general, the transcendental qualities of being, the perfections of being, the theory of categories, and causality. At the end some ontological aspects and problems related to the concepts of truth, the good and the beautiful are discussed in more detail.

Key words: Fran Kovačič, ontology, being, categories, causality, truth, the good, the beautiful.

Prispevek se ukvarja z ontološko mislijo slovenskega neotomističnega filozofa Frana Kovačiča (1867–1939),¹ kot je ta prisotna v njegovem učbeniškem prikazu te tematike z naslovom *Občna metafizika ali ontologija* (OM), ki je prvič izšla l. 1905 v Mariboru (Cirilova tiskarna).² Ker je v novejšem času ta knjiga že bila predmet obravnave (tako celostno,

¹ Fran Kovačič se je rodil 25. marca 1867 v Veržeju ob Muri. Po šolanju v Veržeju, Ljutomeru, Varaždinu in Zagrebu ter študiju bogoslovja najprej v Zagrebu in nato v Mariboru je v letu 1885 odšel na študij filozofije v Rim. Po vrnitvi je leta 1897 dobil mesto profesorja fundamentalne teologije in filozofije na mariborskem bogoslovju (bogoslovnem učilišču, kasneje Visoki teološki šoli), ki ga je zasedal vse do upokojitve l. 1932. Umrl je 19. marca 1939 v Mariboru.

² Knjiga je leta 1930 doživela ponatis v nekoliko dopoljnjeni obliki.

kot tudi glede na nekatere njene posamezne vidike in tematske sklope; cf. Pihlar 2006), jo bom v celoti le kratko predstavil, posebej in podrobneje pa bom predstavil tiste njene dele, ki govorijo o ontoloških vprašanjih, vezanih na resnico, dobro in lepo.

Nekaj uvodnih misli o Kovačičevem delu in njegovem pomenu za slovensko filozofijo, znanost in kulturo

Prispevka dr. Frana Kovačiča, duhovnika, teologa, zgodovinarja, filozofa, etnologa, arheologa, urednika, avtorja številnih domoznanskih člankov in organizatorja k slovenski znanosti in kulturi, najbrž niti v najbolj grobih obrisih ni mogoče strniti v tehle nekaj vrstic, ki so namenjene kot uvodna nota k razpravi o njegovi knjigi *Občna metafizika ali ontologija*.³ Zato se bom omejil le na nekaj misli o Kovačiču kot zgodovinarju in kot filozofu.

Kovačič kot *zgodovinar*: Trstenjak ga označi kot zgodovinarja, ki se »nagiblje k filozofski poglobitvi in razlagi zgodovinskih dogodkov, v njem nahajamo oni redek ekvilibrij med zgodovinskim in filozofskim zanimanjem.«⁴ Tako npr. tudi ob biografiji sv. Tomaža Akvinskega (Kovačič 1906) Kovačič neredko zaide na polje obče zgodovine Evrope in slika zgodovinski čas na način zgodovinarja idej, kar je ob težavah sodobnega slovenskega zgodovinopisja ob tovrstnih pristopih potrebno še posebej ceniti. Njegov opus zgodovinopisnih del je izjemno obsežen in sega od mikrozgodovinskih študij krajevne zgodovine do razprav o posameznih vidikih obče zgodovine; tematsko obsega politično, socialno, gospodarsko, kulturno in cerkveno zgodovino in se časovno razteza od obdobja prazgodovine do sodobnosti. (cf. Kuzmič 2003). V svoji študiji o Kovačičevem spoznavoslovju Robert Petkovšek (2006) izpostavi tudi to, da je pri Kovačiču najti tudi nekaj zametkov tega, čemur bi danes rekli teorija zgodovinopisja, saj v knjigi *Kritika ali noetika. Nauk o spoznanju* (1930) obravnava spoznavne probleme, vezane na pričevanje, tudi posebej na ozire, ki so vezani na zgodovinsko znanost.⁵ To je gotovo eden iz-

³ Za podrobnejši prikaz glej: Ručigaj 2006, Pihlar 2006, Petkovšek 2006 in Žalec 2006.

⁴ A. Trstenjak »Prelat Kovačič kot filozof«, Slovenec, 4. april 1939; nav. po. Ručigaj 2006, 11.

⁵ Znanje ali vednost je za Kovačiča tisti umski dej, ki pritrjuje samorazvidnim resnicam, pritrjuje pa lahko tudi tistim resnicam, ki to niso, ampak mu zanje jamči neka priča ali avtoriteta, to pritrjevanje pa imenujemo verovanje. Jasno je, da se takšnemu načinu spoznanja zgodovinar ne more izogniti. Za zgodovinarja je torej avtoriteta vir spoznanja, pri katerem pa ne moremo govoriti o znanju v ožjem pomenu besede, temveč govorimo o veri oz. verovanju (Kovačič 1930, 137). V splošnem je za verovanje kot vir spoznanja pomembna verodostojnost, ki sestoji iz dveh gradnikov, in sicer iz (i) znanja pri viru oz. priči in (ii) njeni resnicoljubnosti, hkrati pa mora spoznavajoči imeti vednost o izpolnjenosti teh dveh pogojev. Predmet zgodovinskega pričevanja so izkustvena dejstva o dogodkih, ki so jih priče (neposredno ali posredno) spoznale na podlagi

med vidikov, ki bi ga veljalo podrobneje raziskati in osvetliti ter ustrezno umestiti v zgodovino slovenske zgodovinopisne refleksije. Kovačič na tem mestu v knjigi sicer omenja Ušeničnikovo razumevanje verovanja, ne omenja pa zanimive razprave med Ušeničnikom in Vebrom na to temo. Bojan Žalec njeno jedro povzema takole: »Veber je trdil, da so konfesijska prepričanja, npr. krščanska, neutemeljena, neupravičena. Sam je za to neupravičenost uporabljal besedo heteronomnost. Znanstvena prepričanja so nasprotno upravičena, z Vebrovimi besedami – avtonomna. Zato med znanostjo in konfesijskimi prepričanji obstaja določena napetost, nasprotje. Ušeničnik se s tem seveda ni mogel strinjati. Trdil je, da bi bile po Vebrovem prepričanju tudi trditve zgodovinarja neupravičene, če so neupravičena prepričanja konfesijskih vernikov. Oba, tako vernik kot zgodovinar, namreč verjameta pričevanjem, virom o določenih dogodkih. Veber je nasprotno zagovarjal stališče, da je zgodovinarjeva presoja virov in sklepanje na njeni podlagi vendarle upravičeno, avtonomno razmišljanje.« (Žalec 2004, 285) Kovačičeva prednost je v tem, da je bil sam zgodovinar, kar Ušeničnik in Veber nista bila. To ga postavlja v položaj, ko lahko pričevanje kot vir spoznanja tudi filozofsko utemelji ob dobrem poznavanju narave zgodovinarjevega dela in zgodovinske kritike. Sam je bil v tej razpravi gotovo na strani Ušeničnika, kar kaže že njegovo razlikovanje med božjim in človeškim pričevanjem, kar pa je zgolj razlika glede na subjekt, ki nekaj izpričuje, ne pa z ozirom na spoznavno vrednost pričevanja samega (Kovačič 1930, 138).

Kovačič kot *filozof*. Kovačič je bil kot filozof dolgo časa po krivici spregledan. Pripadal je tradiciji neotomizma in neosholastike ter v mnogočem delil njeno usodo. Kakšen pomen pa mu lahko dejansko pripišemo, lahko razkrije naslednja ocena poznavalca tradicije slovenske modroslovne misli, Bojana Žalca, ki pravi, da je njegova *Ontologija* prva slovenska ontološka knjiga⁶ in sploh prva filozofska knjiga, pisana

svojih doživetij. Poleg pogojev, ki morajo biti izpolnjeni za pričevanje nasploh, Kovačič opozarja na naslednje vidike zgodovinskega pričevanja: (a) dejstvo, ki je predmet spoznave preko pričevanja, mora biti možno in ne sme biti v neskladju z drugimi resnicami, ki so razvidne; biti mora pomembno, javno in splošno znano; (b) priča mora biti razumna; bolje je, če več raznovrstnih prič potrjuje isto dejstvo in če gre za neposredne priče; (c) priča mora biti brez predsodkov in nepristranska ter je v zvezi s pričevanjem ali njega predmetom ne sme zadevati korist ali škoda; (d) če glede nekega zgodovinskega dejstva ni popolnega soglasja, je dovolj tudi, če se pričevanja ujemajo glede bistvenih stvari; (e) odsotnost nasprotovanja priči s strani sodobnikov posredno potrjuje izpričano dejstvo; (f) zgodovinski vir mora biti pristen (ustrezen avtorju, času in prostoru) in nepotvorjen (nespremenjen, celosten), da je lahko verodostojen vir spoznanja (Kovačič 1930, 142–144).

⁶ Kovačič v uvodu v knjigo *Občna metafizika ali ontologija* ob zgodovinskem pregledu razvoja metafizike tudi sam ugotavlja, da je morda to področje modroslovja na Slovenskem v tistem času bilo še najmanj razvito in se je omejevalo na nekaj posamičnih člankov v revialnem tisku (OM, 14–5).

v slovenščini na zares vrhunski filozofski ravni (Žalec 2006, 45). Posledično mu gre pripisati velike zasluge za razvoj slovenskega filozofskega izrazoslovja. Pomena in ovir pri oblikovanju takšnega izrazoslovja se je zavedal tudi Kovačič sam, ko je v predgovoru v *Ontologijo* zapisal: »Ako morda v nazivoslovju ne bo to ali ono ugajalo, naj se to pripiše nespretnosti pisateljevi, ne pa nezmožnosti našega jezika. Naš jezik je jako pripraven in gibčen tudi za najtežje filozofične razprave, a ni čudo, če človek vendar pride večkrat v zadrego, ker se žalibog našemu jeziku še vedno zapira vhod v višje šole, vsled tega je terminologična pot premalo utrta in filozofična stran našega jezika še premalo raziskana« (OM, iv). Kovačič je bil tudi prvi, ki je na bogoslovju v Mariboru organiziral predavanja oz. sprva seminarje v slovenskem jeziku (cf. Janžekovič 1985, 139–40; Ručigaj 2006, 8). Ob omenjeni knjigi o ontologiji je izdal še knjigo o spoznavni teoriji *Kritika ali noetika. Nauk o spoznanju*. Poleg tega še več študij, člankov in številne recenzije s področja filozofske misli, predvsem zgodovine filozofije, njegove objave in neobjavljeni rokopisi pa so večkrat vezani na njegovo pedagoško delo.

Obseg, širina in neutrudnost Kovačičevega dela, ki odseva v bogastvu in raznolikosti njegove bibliografije (cf. Kuzmič 2003) in v vseh zaslugh, ki mu jih lahko pripišemo za njegovo uredniško in organizacijsko delo, kaže na njegov zares dragocen prispevek k slovenski filozofiji, znanosti ter kulturi.

Kovačičeva *Ontologija*

Kovačičeva knjiga *Občna metafizika ali ontologija* je razdeljena na uvod in pet glavnih poglavij, v katerih si zaporedoma slede naslednje teme: v prvem delu knjiga govori o bivajočem nasploh; drugi del obravnava presežne lastnosti bivajočega; tretji del je namenjen popolnostim bivajočega; v četrtem delu je predstavljen nauk o kategorijah kot najvišjih rodovih bivajočega; zadnji, peti del pa je namenjen vzročnosti. Knjiga tako prinaša sistematično razlago temeljnih pojmov ontologije, predstavitev glavnih ontoloških vprašanj in problemov ter mestoma kratke prikaze posameznih teorij. Avtor črpa in sistematično gradi temelje ontologije tudi na podlagi številnih tujih prikazov in učbenikov ontologije. Kakor je sam zapisal v *Voditelju v bogoslovnih vedah* I. 1906, je uporabil učbenike, ki so mu bili dosegljivi v latinskem, nemškem, francoskem, češkem, hrvaškem in poljskem jeziku (Ručigaj 2006, 9).

Že v predgovoru h knjigi avtor izpostavi pomembnost ontologije, posebej z ozirom na znanost samo, saj, kakor pravi, je znanost brez filozofske podlage (ki ji jo daje med drugim prav ontologija) kakor »telo brez duše« (OM, iv). V teh uvodnih razdelkih Kovačič obravnava sam pojem in obseg ontologije, kratko predstavi njen pomen in njene metode

ter temu doda še kratek zgodovinski oris njenega razvoja od začetkov modroslovne misli pa vse do njegove sodobnosti. Metafiziko opredeli kot vedo, ki proučuje zadnje vzroke in zakone nadčutnega reda, pri čemer je njen predmet tudi to, kar z abstrakcijo odmislimo iz čutnega reda (OM, 1). Tako se metafizika ukvarja z bivajočim kot takim in proučuje najsplošnejše pojme, kot so bivajoče, bistvo, enota, resničnost, podstat, vzrok, nujnost in možnost (OM, 2). Metafizično mišljenje naj bi bilo ukoreninjeno že v sami naravi človeka. Kovačič prevzema ločevanje (sledč Wolffu) med splošno metafiziko oz. ontologijo in posebno metafiziko, ki se nadalje deli v kozmologijo (kot metafizični nauk o svetu), psihologijo oz. dušeslovje (kot metafizični nauk o duši) in naravno teologijo, ki proučuje prabitje in najvišji vzrok vsega, tj. Boga (cf. Kovačič 1930, 6). Ob obravnavi pomena metafizike Kovačič ostro nastopi proti vsem, ki bodisi spregledujejo njeno pomembnost ali pa zanikajo njeno možnost. Kot že rečeno, jo vidi kot nujno oporo vsej znanosti, ker raziskuje najvišje zakone in načela vsega jestva (biti) in ker preko premislekov o temeljnih pojmihih vseh znanosti le-te spaja v celoto, in kot tisto, ki utemeljuje vsako naše spoznanje. Subjektivizem, kriticizem in pozitivizem obtoži zmote zamenjave vsebine mišljenja z mišljenjem kot psihološkim procesom (OM, 3–6). Metodo prave metafizike uvrsti na sredino med a priori spekulacijo in med goli pozitivizem, saj se mora, kakor pravi, »po analitični poti ... začeti od izkustvene stvarnosti ter se povzpeta do zadnjih in najvišjih zakonov. Po sintetični poti mora pa stopati od absolutnega bitja navzdol do čutne stvarnosti ter razmotriti razmerje med najsplošnejšimi načeli in dejansko stvarnostjo« (OM, 6).

V prvem delu knjige naslovljenem *O pojmu bitja* obravnava Kovačič pojme bivajočega, bistva, bivanja (biti), deja in možnosti, nič, zadnjega razloga vseh možnih bitij ter najvišja ontološka načela. Bivajoče je najsplošnejši pojem in prvi predmet ontologije; po obsegu najširši in po vsebini najenostavnejši. Opredeliti ga ne moremo (ker ni rodoven pojem; ni razčlenljiv; ne moremo ga opisati, ker nima razlikujočih znakov in ker je bivajoče samo že nastajanje, ga ne moremo opredeliti glede na nastanek), niti opredelitve ne potrebuje, ker je v sebi enostaven in jasen (OM, 16–18). Bivajoče je za Kovačiča naličen, analogen pojem, in sicer gre pri pojmu bivajočega za pridevno analogijo, kolikor ta temelji na stvarni zvezi med vsem, kar biva, in tudi za razmerno analogijo, pri čemer imamo v mislih, da so vsa bitja »odraz in posnetek najvišjega bitja« (OM, 22).

Temu sledi obravnava pojma bistva oz. tega »po čemer je bitje to, kar je,« in je nespremenljivo, nedeljivo, nujno, brezčasno in večno (OM, 22–24). Bivajoče in bistvo se ne razlikujeta stvarno, temveč le v pojmu. Obravnava tudi razmerje med bistvom in bivanjem, ali kakor sam pravi bitkom, kolikor naš um v vsem bivajočem razločuje dvoje stvari: kaj neka stvar je (bistvo) in to, da je (bivanje). Kovačič predstavi razpravo

o tem, ali je med aktualnim bistvom in bivanjem stvarna ali le logična/pojmovna razlika. V obrisih predstavi argumente tako za eno kot drugo stališče, sam pa se kot pri mnogih drugih vprašanjih ne opredeli dokončno ne za eno ne za drugo, čeprav nakaže, da je sam bolj na strani tistih, ki trde, da med obojim ne gre za stvarno razliko, temveč zgolj za umsko (tudi v luči načela ontološke varčnosti). Pristavi tudi, da ima verjetno to vprašanje bolj zgodovinski pomen (OM, 31). Nadalje obravnava razliko med dejem in možnostjo. Dej je to, kar je dejansko in popolno, medtem ko je možnost, kar je le mogoče in še nepopolno. Predstavljena je razlika med objektivno in subjektivno možnostjo. Prva nadalje razpade na notranjo oz. logično možnost in na zunanjo možnost, ki je spet lahko metafizična, fizična ali pa moralna. Subjektivna možnost razpade na tvorno in trpno (OM, 33–36). Prav tako Kovačič obravnava odnos med možnostjo in ničem in pravi, da »možno bitje ne more biti istovetno s praznim nič. Možno bitje sicer ne biva, pa more bivati, manjka mu samo bivanje, absolutni nič pa sploh ne more bivati, je nič z ozirom na bitek in bistvo« (OM, 38). V tem prvem delu obravnava tudi vprašanje zadnjega razloga vseh možnih bitij in ga sklene s predstavitvijo najvišjih načel, ki temelje na pojmu bivajočega (tj. načela identitete, načela protislovja in načela izključenega tretjega) (OM, 41–53).

V drugem delu knjige Kovačič obravnava transcendentalije ali presežne lastnosti bivajočega. V njem kot temeljne presežne lastnosti opredeli enotnost, resničnost in dobroto. Prva, tj. enotnost, pripada bivajočemu samemu v sebi in je tako absolutna lastnost, medtem ko sta resničnost in dobrota odnosni lastnosti, ker bivajočemu pripadata le, kolikor se nanašata na razum in na, kakor pravi Kovačič, »težavno« oz. želelno zmožnost. Enotnost/enoto opredeli kot nerazdeljenost bivajočega, pri čemer razlikuje med presežno oz. transcendentalno enoto in številno ali matematično enoto. Prva izraža absolutno eno, bivajoče, ki je samo v sebi nerazdeljeno, druga izraža kolikost in je počelo števila. Nadalje Kovačič znotraj transcendentalne enotnosti razlikuje med logično enotnostjo (ko naš um z enim pojmom izraža več stvari) in med ontološko oz. stvarno enotnostjo (enotnost v stvareh samih, neodvisno od našega uma) (OM, 55–57). Predstavljena je razprava o počelu poedinosti in razprava o množtvu in številu. Petnajsti paragraf se ukvarja z identiteto oz. istovetnostjo, ki je lahko stvarna (metafizična, fizična ali nravna) ali logična (bistvena ali pritična). Sledi obravnava pojma razlike in znakov stvarne razlike. V osemnajstem paragrafu je predstavljen pojem resničnosti, za katerega Kovačič pravi, da je rabljen na zelo raznolike načine, z ozirom na to, ali merimo na stvari, govor ali misel. Ustrezno temu redu govorimo o ontološki, nravni in logični resnici. Stvar je resnična takrat, kadar je »res to, kar bi imela biti« (OM, 73). Govor je resničen, če ustrezno izraža naše notranje mišljenje, to pa je resnično, če

»res pojmi predmet, kakor je« (OM, 73). Resnica je torej soglasje med razumom in stvarjo, pri čemer ontologijo zanima ontološka resnica – »stvar je ... ontološko resnična, če se ujema z idejo, ki služi kot vzorec, po katerem je stvar narejena; stvar pa je tudi resnična, kolikor je sposobna, da si o njej um ustvari pojem, s katerim se ujema njeno bistvo« (OM, 74). Podrobneje o resnici ter o pojmih dobrega in lepega tudi v zadnjem delu članka.

Tretji del knjige govori o popolnostih bivajočega. Popolno je tisto bivajoče, ki ima vse, kar bi moralo imeti; kar pa lahko sicer mislimo na dvojen način: (i) glede na bistvo stvari; kar stvar po svojem bistvu mora imeti; in (ii) glede na delovanje; kar je potrebno za doseg cilja (OM, 98–99).

(a) Glede na popolnost biti je bivajoče neskončno ali končno, enovito ali sestavljeno in absolutno ali relativno.

(b) Glede na bivanje je bivajoče samo od sebe ali od drugega in nujno ali prigradno.

(c) Glede na bit in bivanje pa je bivajoče nespremenljivo ali spremenljivo (OM, 101).

Kovačič nato obravnava vsakega od naštetih vidikov popolnosti bivajočega. Neskončno opredeli kot to, kar v svoji stvarnosti in popolnosti nima konca ali meje. Zavrne stališča, ki enačijo pojem neskončnosti in pojem bivajočega kot nedoločenosti, in poda argumente, kako sta pojma različna tako po obsegu kot vsebini. Enovito ali enostavno je bivajoče, ki je z nekega vidika enotno in zato nerazdeljeno in nerazdeljivo (OM, 109). Sestavljenost na drugi strani določata nerazdeljenost in razdeljivost. Kovačič glede vrste enovitosti in sestavljenosti ločuje med: (a) podstatno in pritično; (b) fizično in metafizično in (c) logično, matematično in nravno sestavljenostjo (OM, 110–111). Zagovarja načelo organskih celot, po katerem je celota lahko več in bolj popolna kot pa vsota popolnosti posameznih delov. Absolutno, ali kako pravi Kovačič, samo-osebno, je tisto bivajoče, ki ima samo v sebi svojo bit in bivanje; in v pravem in polnem pomenu je to samo Bog, medtem ko so vsa druga bitja v tem oziru odvisna ter torej odnosa (OM, 113). Samobitno bivajoče je tisto neproizvedeno bivajoče, ki samo od sebe biva – temu bivajočemu je bistveno bivati. Bivajoče od drugega pa je proizvedeno bivajoče (OM, 114). V osemindvajsetem paragrafu obravnava Kovačič nujnost in prigradnost oz. naključnost. Razlikuje med brezpogojno in pogojno nujnostjo. Ob koncu tretjega dela je govor še o nespremenljivosti in spremenljivosti bivajočega (OM, 116–119).

Četrta in hkrati tudi najboljšežnejši del knjige prinaša nauk o kategorijah ali razpolih bivajočega. Te v logičnem redu Kovačič opredeli kot splošne pojme, pod katere naš um podreja vse spoznanje, v ontološkem redu pa kot načine, kako razna bitja bivajo (OM, 120), ter v nadaljevanju povzema Aristotelov nauk o desetih kategorijah (cf. Aristotel 2004, 2005).

1. podstat	6. imetek, svojstvo
2. kakovost	7. položaj, lega
3. kolikost	8. kraj, prostor
4. delovanje	9. čas
5. trpnost	10. odnos

Nato sledi podrobnejša predstavitev vsake izmed kategorij. Tukaj bom na kratko predstavil le obrise nauka o substanci. Kovačič podstat opredeli kot to, kar je nosilec različnih lastnosti in pojavov in ki ostaja kljub spremembam isto ter nadalje še kot »bitje, ki biva za sebe in ne potrebuje drugega kot osebk, v katerem bi bivalo,« kar je tudi temeljna opredelitev podstati (OM, 122). Kovačič zagovarja stvarno vrednost podstati in sklene da »[p]odstat torej ni samo stvor našega uma ali njegov subjektivni vrojeni lik, ampak v stvareh samih so stvarnosti, ki bivajo le v drugem, in stvarnosti, ki bivajo za sebe« (OM, 130), zanikanje stvarnosti podstati pa vodi v popolni nihilizem. To stališče podpre z naslednjimi argumenti: (A) Vse, kar biva, je bodisi podstat in biva za sebe, bodisi biva v nečem drugem in je torej pritika. Ni pa možno, da bi vse bivalo zgolj v drugem, tako da moramo pristati na nekaj, kar biva samo zase in torej na stvarno vrednost podstati. (B) Stvarno vrednost podstati podpira tudi naše samozavedanje (samozavest), kjer v neprestanem toku vtisov, misli, čutenj in hotenj ostaja v nas zavest o nas samih kot teh, ki ostajamo isti. Torej je naš jaz tisti, ki je nosilec tega toka in kdor dvomi v stvarno vrednost podstati, mora dvomiti posledično v svoj lasten obstoj. (C) Čutno izkustvo zaznava pri zunanjih predmetih gibanje, mirovanje, obliko, ipd.; in to so bodisi pojavi sami zase in s tem sami že podstati, bodisi da so vezani na kakšno drugo podstat. (D) Pritike ne morejo biti nosilke druga drugi. Njihovo bistvo je ravno v tem, da imajo svojo bit v nečem drugem in ne same v sebi. (E) Kovačič zavrne Wundtov argument, po katerem podstat ni stvarna, ker bi kot trajno in nespremenljivo počelo ne mogla biti nosilec in vzrok sprememb. Prvič, bistvo podstati, pravi Kovačič, ni v njeni nespremenljivosti, temveč v tem, da biva sama zase. Drugič, vsako postajanje ali delovanje mora imeti svoj vzrok, tako da moramo nazadnje priti do pravzroka vsega gibanja, ki pa spet more biti le neka podstat. (F) Kovačič zavrne tudi Paulsenovo stališče, po katerem naj bi si predstavljali pojave in delovanje po analogiji z nebesnimi telesi, ki se prosto in brez opore gibljejo v prostoru. Razmerje med podstatjo in pritikami ne more biti takšno, saj pritike ne morejo biti niti se ne morejo pojmiti brez nečesa, v čemer bi bivale. Četudi nam spoznavno neka podstat ni trenutno dostopna, iz tega ne smemo sklepati, da podstat nima stvarne vrednosti (OM, 128–130). Razpravo o podstati Kovačič nadaljuje z obravnavo odnosa med podstatjo in osebo (OM, 131–135), temu pa v tem četrtem poglavju knjige sledi razprava o pojmu pritike nasploh in nato še obravnava posameznih vrst pritik.

Peti in zadnji del knjige je namenjen obravnavi vzročnosti. Nauku o vzročnosti pripisuje Kovačič izjemen pomen, saj predstavlja temelj za vso znanost, naloga ontologije pa je v tem, da »pojasni vzročnost nasploh, dokaže njeno stvarnost ter določi splošne vrste in zakone vzrokov« (OM, 191). Temeljni pojmi za nauk o vzročnosti so pojem počela, razloga in posledice. Počelo je to, iz česar nekaj izhaja. Razlog pomeni to, po čemer je ravno bitje počelo drugemu; to pa, kar iz drugega izhaja, se imenuje posledek oz. posledica (OM, 191–192). Predmet ontologije so stvarna počela, medtem ko so logična počela ali načela predmet logike. Osrednji je tudi pojem vzroka, ki označuje stvarno počelo, ki s svojim vplivanjem in delovanjem daje stvarnost nekemu drugemu bivajočemu, ki je od njega stvarno različno. Kar pa vzrok proizvede, imenujemo učinek. Vzroka ne smemo zamenjavati s pogojem ali priložnostjo. Prvi je stvar, ki je potrebna, da vzrok učinkuje, druga pa to učinkovanje pospešuje oz. omogoča na lažji način (OM, 194). V nadaljevanju Kovačič predstavi Aristotelov nauk o štirih vrstah vzrokov ((i)tvornem oz. gibalnem; (ii) tvarnem (snovnem) oz. materialnem; (iii) ličnem oz. oblikovnem (formalnem); in (vi) smotrnem vzroku). Podaja tudi nekaj misli o razliki med pojmom vzroka in pojmom narave, kolikor je tudi v slednji vključen pomen vzročnosti. Narava je »notranje, zadnje in celotno počelo delovanja« (OM, 195). Predstavljena sta načelo zadostnega razloga (»Karkoli je, mora imeti zadosten razlog.« oz. »Ničesar ni brez zadostnega razloga.«) in načelo vzročnosti (»Vsak učinek mora imeti svoj vzrok.« oz. »Ni učinka brez vzroka.«). Načelo zadostnega razloga je po svojem pomenu, splošnosti in razvidnosti vzporedno trem najvišjim načelom bivajočega (identiteti, protislovju in izključenemu tretjemu) in se ga ne da dokazati, saj vsak dokaz to samo načelo že predpostavlja, kajti dokazati nekaj pomeni navesti razlog, »zakaj je nekaj tako in ne drugače« (OM, 205). Enako razvidno je načelo vzročnosti, ki je izpeljano iz načela zadostnega razloga. Kovačič v knjigi brani stvarnost vzročnega načela, njegov analitičen značaj in pokaže na nekatere njegove pomembne posledice (OM, 209–215). Peti del in s tem knjigo samo Kovačič zaključi z razpravo o okazionalizmu ter o snovnem, oblikovnem in smotrnostnem vzroku.

Kot omenjeno, gre za učbeniški prikaz, v katerem Kovačič ne gradi svoje, izvirne ontološke misli. Vsekakor pa knjigo odlikujejo sistematičnost in urejenost misli, natančnost in pedagoškost ter izjemna skrb za jezik.

O resnici, dobrem in lepem

Kot sem napovedal, bom podrobneje predstavil Kovačičevo ontološko obravnavo resnice, dobrega in lepega. Kovačič predstavi pojme

resnice, dobrega in lepega v drugem delu knjige, ki govori o presežnih lastnostih bivajočega.

Glede resnice Kovačič pričinja z razpravo o raznoterih pomenih in rabah pojma resnice – z ozirom na stvarnost, govor in misel, ustrezno temu redu govorimo o ontološki, nravni in logični resnici. Pri ontološki resnici gre za odnos ujemanja med idejo in stvarjo, pri nravni resnici za odnos med govorom in idejo (s tem pa posredno tudi stvarjo⁷), pri logični pa za odnos med mislijo in stvarjo. Resnico lahko torej najširše opredelimo kot soglasje med razumom in stvarjo (OM, 73). Kot že povedano, ontologijo zanima ontološka resnica – »stvar je ... ontološko resnična, če se ujema z idejo, ki služi kot vzorec, po katerem je stvar narejena; stvar pa je tudi resnična, kolikor je sposobna, da si o njej um ustvari pojem, s katerim se ujema njeno bistvo« (OM, 74). Gre torej za dvojen odnos med stvarjo in razumom, pri čemer je prvič odnos razuma do stvari tvoren, drugič pa motreč. Neresničnost je opredeljena kot nesoglasje med razumom in stvarjo (OM, 75). Kovačič nameni kratko kritiko tistim sodobnim modroslovcem, ki sprejemajo le logično resnico in jo razumejo kot ujemanje med mislimi samimi in pa med mislimi ter logičnimi zakoni. Njegov zagovor je naslednji: logična resnica nima brez podlage v ontološki resnici nobene objektivne veljave in je brez vsake stvarne podlage. Tudi sami logični zakoni nimajo vsesplošne veljave, ne da bi jih utrdili v ontološki resnici. In ker našemu spoznanju brez ontološke resnice umanjka vsako objektivno merilo ter je lahko vsaka misel tudi resnična, to vodi do popolnega skepticizma in mišljenjskega nihilizma (OM, 75). Kovačič ob zaključku obravnave resnice poda še pet ontoloških načel o resničnosti: (1) Ontološka resnica in bivajoče se razlikujeta le logično, ne pa tudi stvarno. (2) Karkoli je, je resnično; nobena stvar ni absolutno in po sebi neresnična. (3) Glede na človeški (tvorni in motreči) razum so stvari slučajno tudi neresnične. (4) Z ozirom na nas je resničnost prej v stvareh, potem pa v našem razumu; z ozirom na Boga pa je resničnost prej v njegovem neskončnem umu, potem pa v stvareh. (5) Ontološka resnica je z ozirom na božji um ena, večna, nespremenljiva, ker Bog sam z enim, večnim in nespremenljivim spoznavnim dejanjem spoznava vse (OM, 76–78).

Če nam resničnost razkrije to, da je neko bivajoče to, kar mora biti, nam dobrota razkrije, da je takšno, kakršno mora biti (OM, 79). Zato se dobro včasih ne oddeljuje od resničnega, razlika med njima pa je v tem, da se resnica nanaša na razum, dobro pa, kakor pravi Kovačič, na našo teživno zmožnost (*appetitus, Begehrungsvermögen*), v luči česar je že

⁷ Če se naš govor ujema z našim spoznanjem, potem je nravno resničen, torej ni laž, četudi je to naše spoznanje lahko neresnično. Koliko pa se naš govor ne ujema z našim spoznanjem, je to z npravnega vidika laž, četudi je govor sam lahko resničen (OM, 74).

Aristotel opredelil dobro kot to, po čemer vse teži (NE 1094a). To pa ni prava opredelitev, saj je dobro na ta način opredeljeno preko njegovih posledic, sicer pa dobro kot najvišji in najenostavnejši pojem prave opredelitve tudi ne potrebuje. Torej teženje tukaj ni razlog, da je nekaj dobro, temveč zgolj posledica. Da je nekaj dobro, morata biti izpolnjena dva pogoja:

1. To mora biti nekaj pozitivnega oz. mora imeti stvarno bit (stvarno počelo dobrega).

2. Ta pozitivna stvarnost mora biti primerna/prikladna drugemu bitju (formalno počelo dobrega) (OM, 80).

Nadalje Kovačič razločuje med vrstami dobrega, in sicer:

(a) dobro v sebi, dobro sebi in dobro drugemu

(b) zgoljno (popolno) dobro in odnosno dobro

(c) dobro po sebi in dobro po drugem

(d) pravo dobro in navidezno dobro

(e) stvarno (objektivno) dobro in osebno (subjektivno dobro)

(f) notranje, koristno in ugodno dobro; ob tem pa je lahko notranje dobro naravno ali pa nravno (OM, 80–82).

Tako je npr. stvarno ali objektivno dobro neka popolnost bivajočega brez ozira na to, ali kdo dejansko po njej stremi. Osebno ali subjektivno dobro pa je lahko pravo (če je bivajoče, po katerem nekdo teži, res dobro – samo v sebi popolno in če prija (oz. je prikladno) drugemu bitju) ali navidezno (stvar, ki je sicer predmet stremljenja, a ne gre za pravo dobro).

Sledi obravnava dveh ontoloških načel o dobrem:

1. *Vsako bitje je dobro.* To načelo Kovačič utemelji na naslednji način: »Vsako bitje namreč mora imeti svojo bit, po kateri je ravno to in ne kaj drugega. Bit torej daje bitju neko popolnost in mu je primerna, ker je po njej ravno to, kar je. Kakor ni bitja brez biti, tako tudi ni bitja, ki bi ne bilo dobro« (OM, 80).

2. *Ni pa vsako dobro zgoljno dobro,* tj. nima vsako bivajoče vse dobrote in popolnosti, ki se jo da misliti glede na to bivajoče. To ima pomembne posledice tudi za vrednost dejanj, saj je zares in v celoti dobro le tisto dejanje, ki ima tako dober predmet kot tudi izbrana sredstva, namen in okoliščine. Te posledice so temelj za razvitje vrlinske etike oz. etike kreposti,⁸ ki jo je, kakor je bila ta prisotna pri Sokratu, Platonu in Aristotelu, podrobneje obravnaval tudi Kovačič sam. (Kovačič 1899; Žalec 2006).

Nasprotje dobrega je zlo, »zanikanje stvarnosti, t.j. »neki nedostatek in pa njega neprikladnost« (OM, 84) oz. pomanjkanje take stvarnosti in popolnosti, katero bi bivajoče po svoji naravi moralo imeti. Posledično ne

⁸ Kovačič govori o čednostih (cf. Kovačič 1899).

moremo govoriti o absolutnem zlu in je torej zlo vedno le odnošno. Sedež in vzrok zla je vedno neko dobro, kolikor je podmet zla neko dobro in kolikor mora biti tudi vzrok zla le neko dobro. Dobro pa ne proizvaja zla naravnost ali po sebi, ampak le prigodno (vsled neke pomanjkljivosti/nepopolnosti v vzroku samem ali ovire pri delovanju dobrega; zaradi tega, ker je moč sama že lahko vir zla za drugo bitje, ker je predmet delovanja lahko neprimeren; ali ker se volja odloči za neko navidezno dobro ter ga postavlja pred zlo, ko je v njem in se torej odvrne od pravega dobrega) (OM, 86–87).

Prehajam na Kovačičevo obravnavo pojma lepega, ob kateri sam napotuje tudi na dela Mahničiča in Lampeta. Lepoto si lahko najlažje razložimo, če najprej ločujemo med subjektivno in objektivno stranjo lepote. Subjektivna lepota je povezana z ugajanjem – »ugodnost, ki se javlja v lepoti, je nesebična« (OM, 88), torej mora iti za odsotnost stremjenja po koristi, temu občutku ugodja pa se mora pridružiti tudi spoznanje predmeta, ki nam to ugodje vzbuja. Torej je potrebna izpolnjenost treh pogojev: ugodja, nesebičnosti in spoznanja. Kovačič zanika, da bi za spoznanje lepote potrebovali posebno kognitivno zmožnost, neko posebno estetsko čustvo oz. čut, tako da so dovolj že čuti, domišljija, volja in razum, pri čemer odigrajo glavno vlogo čuti in razum. Za razliko od subjektivistov, ki pristajajo na to, da »lepoto tvori le osebek« in da »v predmetu ni nič stvarnega, kar bi tvorilo lepoto in po čemer bi se moral naš estetiški sod ravnati« (OM, 90), zagovorniki objektivne, stvarne lepote le-to postavljajo kot temelj subjektivne lepote. Stvarni lepoti mora slediti naše estetsko presojanje. Eden izmed argumentov zanjo je fenomenološki argument – s Kovačičevimi besedami: trditev, da je »lepota le nekaj subjektivnega nasprotuje naši samozavesti in izkustvu« (OM, 91). Zdi se, da so naše estetske sodbe objektivne in da ne gre za našo samovoljo, ko sodimo, da je neka stvar lepa. Kovačič omenja štiri vidike, ki so vezani na premislek o stvarni lepoti:

(a) Lepota je utemeljena na objektivni resnici, zato je lep predmet prikladen človekovi razumni naravi in mora biti z ozirom na spoznanje jasen. Ker je naša narava tako čutna kot duševna, je lep tisti predmet, ki predstavlja spoj čutnega in nadčutnega.

(b) Lepota je povezana tudi z dobroto; kar je lepo, je tudi dobro, ker je skladno z nravno platjo naše narave. Lepo je, kar je popolno.

(c) Lep predmet mora biti popoln in prikladen človekovi razumni naravi in na tem temelji tudi estetsko načelo »enotnosti v raznolikosti« ali »sorazmernosti in skladnosti delov«. Lepota je (sledječ misli Avgušti-
na) »odsev reda«.

(d) Na temelju tega, da je lepo tisto, kar odslikava človekove popolnosti, gradi tudi simbolika, ki za predstavitev le-teh uporablja druge predmete, npr. živali, ki predstavljajo posamezne popolnosti (OM, 91–94).

Nadalje glede na vrsto predmeta Kovačič razlikuje med: (i) čutno in nadčutno lepoto; (ii) idealno in stvarno lepoto; (iii) naravno in umetniško lepoto; in (iv) draženstno (graciozno) in vzvišeno (veličastno) lepoto. Ob vzvišenosti napotuje tudi na Schillerjevo misel, po kateri naš um sicer vzvišenega ne more obseči, lahko pa ga doseže (OM, 96).

Kovačič razpravo o dobrem in lepem sklene še z nekaj mislimi o smešnem in grdem. Pojem smešnega spada v področje lepega, njegov bistveni znak pa je protislovnost ali nesmiselnost, ne sme pa biti škodljivo, kot je to izpostavil že Aristotel v svoji *Poetiki*.⁹ Grdost je nasprotna lepoti, a vsako pomanjkanje lepote še ni grdost, ampak mora iti za takšno pomanjkanje prikladnosti in popolnosti, ki bi sicer moralo biti v predmetu, a ni in nam to dejstvo zbuja občutje zoprnosti in odurnosti (OM, 96–97).

Kovačičeva *Ontologija* je dobro zasnovana predstavitev temeljnih ontoloških pojmov in problemov ter se kot izjemno sistematično urejeno in razumljivo branje ponuja tudi danes.

Literatura:

- Aristotel. 1999. *Metafizika*. (prev. V. Kalan) Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
 Aristotel. 2004. *Kategorije*. (prev. F. Zore) Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
 Aristotel. 2005. *Poetika*. (prev. K. Gantar) Ljubljana: Študentska založba.
 Janžekovič, Janez. 1985. Prelat dr. Fran Kovačič kot filozof. v: J. Janžekovič *Postružka (Izbrani spisi, 6. zv.)*, Celje: Mohorjeva družba, str. 139–144.
 Jerman, Franc. 1987. *Slovenska modroslovna pamet*. Ljubljana: Prešernova družba.
 Klun, Branko. 2004. Neosholastične osnove Ušeničnikove ontologije. v: J. Juhant in M. Ogrin (ur.) *Aleš Ušeničnik – Čas in ideje. 1869–1952*. Celje: Mohorjeva družba, str. 225–236.
 Komel, Dean. 1998. Začetki slovenske filozofske terminologije. v: D. Komel *Diagrami bivanja*, Ljubljana: FDV, str. 91–103.
 Kovačič, Fran. 1899. Najvišje dobro pri Sokratu, Platonu in Aristotelu. *Katološki obzornik* let. III: 112–120; 202–217; 326–336.
 Kovačič, Fran. 1905. *Občna metafizika ali ontologija*. Maribor: Cirilova tiskarna.
 Kovačič, Fran. 1906. *Doctor Angelicus sv. Tomaž Akvinski*. Maribor: uredništvo Voditelja.
 Kovačič, Fran. 1930. *Kritika ali noetika. Nauk o spoznanju*. Maribor: Tiskarna Sv. Cirila.
 Kuzmič, Franc. 2003. Bibliografija Frana Kovačiča. *Zbornik soboškega muzeja* 7: 211–235.
 Petkovšek, Robert. 2006. Kovačičev nauk o spoznanju. v: V. Ošlak (ur.) *Franc Kovačič – oče slovenske filozofske terminologije*, Celovec: Katoliška akcija, str. 29–44.
 Pihlar, Tanja. 2006. Kovačičev ontološki prispevek k slovenski filozofski misli. v: V. Ošlak (ur.) *Franc Kovačič – oče slovenske filozofske terminologije*, Celovec: Katoliška akcija, str. 15–29.

⁹ »Smešnost bi lahko označili kot 'vrsto popačenosti ali grdobije, ki ne povzroča bolečine ali škode'.« (Aristotel 2005, 87)

Ručigaj, Jože. 2006. Življenje in delo slovenskega filozofa Franceta Kovačiča. v: V. Ošlak (ur.) *Franc Kovačič – oče slovenske filozofske terminologije*, Celovec: Katoliška akcija, str. 6–15.

Žalec, Bojan. 2004. Ušeničnik in Veber. v: J. Juhant in M. Ogrin (ur.) *Aleš Ušeničnik – Čas in ideje. 1869–1952*. Celje: Mohorjeva družba, str. 283–292.

Žalec, Bojan. 2006. Heteronomna etika Frana Kovačiča: prikaz in refleksija. v: V. Ošlak (ur.) *Franc Kovačič – oče slovenske filozofske terminologije*, Celovec: Katoliška akcija, str. 44–54.